

Försvarsutskottets betänkande nr 7 år 1973

Nr 7

Försvarsutskottets betänkande med anledning av motioner om en översyn av vapenfrilagen.

Motionerna

I detta betänkande behandlas motionerna 1973:636 och 1973:1114.

I motionen 1973:636 av herr Helén m. fl. (fp) har föreslagits att riksdagen hos Kungl. Maj:t hemställer om en översyn av vapenfrilagen och tillämpningsföreskrifterna.

Motionärerna anser att vissa svårigheter vid vapenfrilagens tillämpning motiverar en särskild översyn. Utöver de grundläggande villkoren för vapenfri tjänst bör man ompröva bl. a. systemet för utredning av om den sökande uppfyller lagens förutsättningar, formerna för bestraffning av den som vägrar att fullgöra värnpliktstjänstgöring trots att han inte har fått bifall till ansökan om vapenfri tjänst, tjänstgöringsalternativen för de vapenfria samt kostnadsansvaret för deras utbildning och tjänstgöring. Vidare hävdar motionärerna att sökande av vapenfri tjänst bör erbjudas fri rättshjälp, om han begär det och kan befinnas i behov därav.

I motionen 1973:1114 av herrar Gustavsson i Nässjö (s) och Lindkvist (s) har föreslagits att riksdagen beslutar att hos Kungl. Maj:t hemställa om en översyn av vapenfrilagen.

Motionärerna framhåller att vapenfrilagen har varit i kraft under så lång tid att det finns skäl som talar för en total översyn. Man bör överväga att öka antalet utbildningsalternativ och att göra en organisatorisk samordning mellan vapenfrinämnden och vapenfrisektionen inom arbetsmarknadsstyrelsen. Villkoren för vapenfri tjänst bör också studeras.

Gällande bestämmelser

Den nu gällande lagen om vapenfri tjänst är grundad på förslag av 1964 års utredning rörande vapenfria värnpliktiga (SOU 1965:71) och antogs av 1966 års riksdag (prop. 1966:107, 2LU 1966:45, rskr 1966:269). Den trädde i kraft den 1 oktober 1966 och ersatte då 1943 års lag om vapenfria värnpliktiga, som i sin tur föregicks av 1925 års lag i ämnet.

Enligt 1 § lagen om vapenfri tjänst (1966:413) äger värnpliktig få tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring, om bruk av vapen mot annan inte är förenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd för honom. Den som har fått sådant tillstånd kallas vapenfri tjänstepliktig.

Ansökan om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst prövas av vapenfrinämnden, som består av ordförande och sex andra ledamöter. För ledamot skall finnas ersättare. Ordförande och ersättare för honom skall

vara eller ha varit innehavare av domarämbete. Nämnden äger återkalla tillstånd till vapenfri tjänst. Beslut av nämnden får överklagas hos Kungl. Maj:t.

I kungörelsen med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga (1966:414) har Kungl. Maj:t meddelat närmare föreskrifter för tillämpningen av vapenfrilagen. Beträffande prövningen av ansökan att fullgöra vapenfri tjänst gäller att vapenfrinämnden skall göra den utredning om sökandens personliga förhållanden och övriga omständigheter som behövs. Nämnden äger kalla sökande och annan att höras muntligen inför nämnden. Denna äger förordna särskild utredningsman att biträda vid utredningen. Utredningsman äger kalla sökande och annan för samtal.

Genom beslut den 29 januari 1971 har Kungl. Maj:t föreskrivit att ärende om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst inte får avgöras utan att avskrift av utredningsmans utlåtande med eventuell komplettering tillställts sökanden och tillfälle har beretts honom att yttra sig över utredningen.

Till ledning för utredningsarbetet har vapenfrinämnden år 1968 gett ut en särskild handledning för utredningsmän. Kompletterande anvisningar — bl. a. i fråga om tolkningen av huvudbestämmelsen i vapenfrilagen — har lämnats därefter. En ny publikation som sammanfattar vapenfrinämndens anvisningar för utredningsmän beräknas bli klar under mars månad 1973.

Vapenfri tjänstepliktig skall enligt 2 § lagen om vapenfri tjänst fullgöra tjänst som är betydelsefull för samhället, såsom a) brandtjänst inom civilförsvaret, b) reparationstjänst vid järnvägarna, statens vattenfallsverk eller televerket, c) hälsovårds- eller sjukvårdstjänst inom det allmänt civila medicinalväsendet, d) ekonomi- eller expeditionstjänst vid statlig eller kommunal förvaltning. Vapenfri tjänstepliktig får enligt samma lagrum inte åläggas att tjänstgöra inom krigsmakten, om han inte har förklarat sig villig till detta.

Vapenfri tjänstepliktig får inte övas i bruk av vapen eller åläggas att bära vapen eller ammunition. Det är arbetsmarknadsstyrelsen som bestämmer vilket slag av tjänstgöring som vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra. Styrelsen har tillsyn över vapenfria tjänstepliktigas utbildning och tjänstgöring.

Tjänstgöringstiden för de vapenfrias utbildning är — efter de förkortningar som har skett, senast år 1972 — minst 400 och högst 450 dagar. Tjänstgöringen kan fördelas i omgångar över hela värnpliktstiden.

Vid fördelning av de vapenfria tjänstepliktiga på skilda slag av tjänstgöring skall arbetsmarknadsstyrelsen samråda med de myndigheter som under styrelsen har ansvaret för de tjänstepliktigas utbildning och tjänstgöring.

Vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra sådant slag av tjänstgöring för vilket han med hänsyn till sin utbildning och allmänna fallenhet kan anses bäst lämpad. Hänsyn skall i möjlig mån tagas till den tjänstepliktiges önskemål. Vapenfri tjänstepliktig skall under sin tjänstgöring ges en effektiv och ändamålsenlig utbildning för det slag av tjänstgöring han skall fullgöra.

Tidigare riksdagsbehandling

Frågor med anknytning till lagen om vapenfri tjänst har sedan 1966 behandlats av riksdagen vid flera tillfällen.

I motioner till 1969 års riksdag föreslogs översyn av vapenfrilagen i enlighet med riktlinjer som angavs i motionerna. Motionärerna vände sig bl. a. mot lagens förutsättningar för vapenfri tjänst samt önskade flera tjänstgöringsalternativ. Andra lagutskottet (2LU 1969:73) inhämtade yttrande över motionerna och ägnade dessa en ingående behandling. Utskottet fann att motionerna inte påkallade någon riksdagens åtgärd. Riksdagen följde utskottet.

År 1971 behandlades motioner om översyn av vapenfrilagens tillämpning och av lagens bestämmelser om tjänst för vapenfri tjänstepliktig. Motionerna avslogs (FöU 1971:20 och 21).

I en motion till 1972 års riksdag hemställdes att riksdagen skulle uttala sig för att vapenfrinämndens handledning för utredningsmän skulle kompletteras med vissa föreskrifter om information till den som söker vapenfri tjänst. Motionen avslogs (FöU 1972:3).

Statistiska uppgifter

Statistiska uppgifter som grundar sig på material från vapenfrinämnden redovisas i bilaga till betänkandet.

Beträffande värnpliktsvägran har utskottet haft tillgång till viss statistik från försvarsdepartementet. Denna visar att – i det följande bortsett från Jehovas vittnen – vägran har förekommit i omkring 750 fall under ettvar av åren 1970–1972. Av vägrarna har resp. 24, 23 och 29 procent tidigare sökt och fått avslag på ansökan om vapenfri tjänst.

Utskottet

Det svenska militära försvaret bygger på allmän värnplikt. Den allmänna värnpliktens bärande idé är att försvaret utgör en angelägenhet för hela folket och att försvarsbördan skall fördelas om möjligt likformigt och även i övrigt rättvist.

Vapenfrilagstiftningen är en undantagslagstiftning som är betingad av respekten för individens djupgående betänkligheter mot värnpliktstjänstgöringens yttersta konsekvens – bruk av vapen mot annan människa. Undantag skall kunna beviljas den för vilken sådana betänkligheter skulle medföra en svårartad inre konflikt inför den medborgerliga pliktens yttersta konsekvens. Betänkligheterna förutsätts sålunda vara mera djupgående än de samvetsbetänkligheter som man kan anta att varje värnpliktig skulle uppleva i samma situation.

I de båda motioner som nu är aktuella har föreslagits att vapenfrilagen skall bli föremål för översyn. Motionärerna anser att erfarenheterna av lagens tillämpning nu bör bearbetas och ligga till grund för eventuella förändringar. I motionerna pekas också på vissa delfrågor. I några fall

uttalar sig motionärerna för förändring i viss riktning.

Frågan om påföljd för vägran att fullgöra värnpliktstjänstgöring behandlas särskilt i motionen 1973:1082, som har hänvisats till justitieutskottet.

Beträffande tillämpningen av vapenfrilagen fann 1971 års riksdag anledning att som sin mening ge Kungl. Maj:t till känna vad försvarsutskottet hade anfört om åtgärder för att öka vapenfrinämndens kapacitet (FöU 1971:20). Av den senast redovisade statistiken framgår att vapenfrinämndens kapacitet har ökat avsevärt och att arbetsbalansen minskat kraftigt under år 1972. Den förkortning av handläggningstiden som detta medger är mycket önskvärd och ägnad att minska risken för missbruk av vapenfrilagstiftningen. Statistiken visar också att andelen bifallna ansökningar har förändrats på ett intressant sätt sedan 1967. Förändringarna kan tänkas sammanhänga med ansökningarnas karaktär men naturligtvis också med handläggningstiden, nämndens praxis m. m.

Tjänstgöringstiden för vapenfria tjänstepliktiga är minst 400 och högst 450 dagar. Det exakta dagantalet för olika utbildningsbehov fastställs liksom beträffande värnpliktstjänstgöringen av Kungl. Maj:t. Huvuddelen av de vapenfria förutsätts tjänstgöra 420 dagar. Detta är ungefär lika lång utbildningstid som gruppbefälsuttagna värnpliktiga inom armén under försöksverksamheten med förkortad grundutbildning sammanlagt skall fullgöra i form av grundutbildning och repetitionsutbildning. Som uttalats vid både 1971 och 1972 års riksdagar (FöU 1971:14 s. 3 resp. FöU 1972:17 s. 53) bör vid bestämmande av utbildningstiden för vapenfria i första hand beaktas behovet av utbildning för avsedda krigsuppgifter men också tillses att tiden inte blir så kort att det framstår som om den vapenfrie får en särskild förmån utöver att hänsyn tas till hans övertygelse och samvete. Den nu gällande regeln för tjänstgöringstidens längd överensstämmer enligt utskottets mening med denna syn.

I båda motionerna framhålls önskvärdheten av att man kan få flera tjänstgöringsalternativ för dem som har beviljats vapenfri tjänst. Vid behandlingen av en motion i denna fråga till 1971 års riksdag uttalade försvarsutskottet (FöU 1971:21 s. 3) bl. a.:

Vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra tjänst som är betydelsefull för samhället. I lagen ges exempel på tjänst som kan komma i fråga. Uppräkningen utesluter inte andra slag av tjänstgöring som är betydelsefull för samhället. Utbildningen av de vapenfria inriktas på civila uppgifter som är betydelsefulla i såväl krig som fred.

Enligt vad utskottet har inhämtat strävar arbetsmarknadsstyrelsen efter att skapa ytterligare utbildningsalternativ inom ramen för lagstiftningens syfte. Härvid måste styrelsen självfallet beakta ekonomiska, pedagogiska och administrativa faktorer och tillse att de vapenfrias tjänstgöring inte utformas så att den kommer i konflikt med berättigade fackliga intressen.

Utskottet erinrar om att statsmakterna nyligen har beslutat om en särskild bistånds- och katastrofutbildning för värnpliktiga, vapenfria och kvinnor (prop. 1970:162, SU 1970:221, rskr 436). Utbildning påbörjas hösten 1972.

Utskottet delar motionärernas uppfattning att tjänstgöring för utbildning inom vårdsektorn är av värde för totalförsvaret. Sådan tjänstgöring förekommer redan och kommer enligt vad utskottet har inhämtat att utökas.

Enligt vad utskottet inhämtat har arbetsmarknadsstyrelsen f. n. svårigheter att med gällande regler, bl. a. i fråga om kostnadsansvaret, placera de vapenfria tjänstepliktiga till utbildning och tjänstgöring. Detta är särskilt allvarligt med hänsyn till att vapenfrinämnden nu har hög kapacitet. En del av den tidigare arbetsbalansen i nämnden riskerar att återkomma som balans i arbetsmarknadsstyrelsen. Vidare är det olyckligt om lämplig tjänstgöring inom t. ex. vårdsektorn inte kan erbjudas den som har särskild fallenhet för utbildning inom denna sektor.

Ehuru det enligt utskottets mening inte finns anledning till erinran mot de nu gällande principerna för tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst eller mot vapenfrinämndens tillämpning av vapenfrilagen anser utskottet, mot den ovan angivna bakgrunden, att det är lämpligt att nu granska erfarenheterna av vapenfrilagen och dess tillämpning.

Översynen bör givetvis utgå från strävan att nå bästa möjliga säkerhet för en rättvis tillämpning av gällande regler. Den bör bl. a. avse de förhållanden som är bestämmande för arbetsmarknadsstyrelsens möjligheter att finna lämplig utbildning och tjänstgöring för de vapenfria. Beträffande tjänstgöringsområdena bör klart samhällsnyttig verksamhet i regel kunna anses hänförlig till totalförsvaret i vid bemärkelse. Civilförsvaret och andra väsentliga delar av det civila totalförsvaret bör dock liksom hittills prioriteras vid tilldelning av vapenfria tjänstepliktiga.

Med hänvisning till det anförda hemställer utskottet

1. att riksdagen avslår motionen 1973:636,
2. att riksdagen som sin mening ger Kungl. Maj:t till känna vad utskottet med anledning av motionen 1973:1114 har uttalat om en översyn av vapenfrilagen.

Stockholm den 22 februari 1973

På försvarsutskottets vägnar

PER PETERSSON

Närvarande: herrar Petersson i Gäddvik (m), Gustavsson i Eskilstuna (s), Gustafsson i Stenkyrka (c), Gustavsson i Ängelholm (s), Häll (s), Öhvall (fp), Brännström (s), Glimmér (c), Virgin (m), Gustavsson i Nässjö (s), Gernandt (c), Karl Bengtsson i Varberg (fp) och Runesson (s).

Reservation

beträffande inriktningen av en översyn av vapenfrilagen av herrar Öhvall och Karl Bengtsson i Varberg (båda fp) som anser

dels att den del av utskottets betänkande som på s. 5 börjar med "Ehuru det" och slutar med "vapenfria tjänstepliktiga" bort ha följande lydelse:

Mot den angivna bakgrunden anser utskottet att det är lämpligt att nu granska erfarenheterna av 1966 års vapenfrilag och dess tillämpning.

Översynen bör innefatta en omprövning av vapenfrilagen med ledning av erfarenheterna sedan lagen antogs. Man bör, i enlighet med vad som föreslås i båda motionerna, bl. a. undersöka möjligheterna att finna ett bättre och mera lättillämpat villkor för vapenfri tjänst än "djup samvetsnöd". Samhällets sätt att reagera mot den som vägrar tjänstgöra måste enligt utskottets mening komma att beröras av översynen.

Systemet för utredning av om den vapenfrisökande uppfyller samhällets villkor för vapenfri tjänst bör övervägas särskilt. Översynen bör vidare avse de förhållanden som är bestämmande för arbetsmarknadsstyrelsens möjligheter att finna lämplig utbildning och tjänstgöring för de vapenfria. Civilförsvaret och andra väsentliga delar av det civila totalförsvaret bör liksom hittills prioriteras vid tilldelning av vapenfria tjänstepliktiga. Varje samhällsnyttig verksamhet bör dock kunna komma i fråga.

dels att utskottets hemställan under 1 och 2 bort ersättas med en hemställan av följande lydelse:

att riksdagen som sin mening ger Kungl. Maj:t till känna vad utskottet med anledning av motionerna 1973:636 och 1973:1114 har uttalat om en översyn av vapenfrilagen.

Statistik från vapenfrinämnden

År	Inkomna ansökningar	Avgjorda ansökningar	Bifalna ansökningar	%	Avslagna ansökningar	%	Avskrivna ansökningar	%
1967	1 112	1 210	1 081	89,3	100	8,3	29	2,4
1968	2 033	1 122	791	70,5	245	21,9	86	7,6
1969	2 077	1 366	715	52,3	541	39,6	110	8,1
1970	2 956	1 563	399	25,5	974	62,3	190	12,2
1971	2 622	1 691	564	33,3	790	46,7	337	20,0
1972	2 346	3 629	1 860	51,3	1 177	32,4	592	16,3
Icke avgjorda ansökningsärenden (balans)		1967	1968	1969	1970	1971	1972	
vid utgången av resp. år		619	1 530	2 224	3 617	4 535	3 252	

